

Sarma Kļaviņa
Jāņa Endzelīna audzēknis
un
līdzgaitnieks
Pēteris Kļaviņš
valodniecības vēstures līkločos

© Sarma Kļaviņa 2023
25. lpp. / ~ 0,28 MB

Sarma Kļaviņa

JĀŅA ENDZELĪNA AUDZĒKNIS UN LĪDZGAITNIEKS PĒTERIS KĻAVIŅŠ VALODNIECĪBAS VĒSTURES LĪKLOČOS

Pēteris Kļaviņš piedzima 1920. gada 30. oktobrī Mores pagastā zemkopju Jāņa un Kristīnes ģimenē, mācījās Mores pamatskolā, tad Siguldas ģimnāzijā apguva reālģimnāzijas programmu, bet latīņu valodu mācījās papildus. Gatavības apliecība liecina par spīdošām sekmēm: gandrīz visos mācību priekšmetos ir iegūts teicams novērtējums, tikai angļu un vācu valodas zināšanas un zīmētprasme ir atzīta par labu.¹

1940. gada 17. jūnijā, nākamajā dienā pēc ģimnāzijas izlaiduma, Latvijas valsts robežu šķērsoja padomju tanki, un sākās okupācija. Skolu absolventiem un viņu vecākiem arī šajos apstākļos bija jādomā par izglītības turpināšanu.

Studijās un Latviešu valodas krātuvē

1940. gada 18. jūlijā Pēteris Kļaviņš iesniedza dokumentus Latvijas Universitātē un lūdza uzņemt Filoloģijas un filozofijas fakultātes Baltu filoloģijas nodaļā valodniecības nozarē. *Baigā gada* rudenī viņš studijas uzsāka, turpināja Otrā pasaules kara gados, bet 1948. gada novembrī pabeidza padomju augstskolu – Latvijas Valsts universitāti (LVU).²

Topošais valodnieks ieguva labu izglītību. Katrā mācību gadā viņš nokārtoja pārbaudījumus programmā paredzētos, kā arī neobligātos priekšmetos. Pirmajā, t. i., 1940./41. gadā viņš apguva ievadu baltu filoloģijā pie prof. Jāņa Endzelīna, latviešu folkloru, kā arī literatūras vēsturi pie doc. Jāņa Alberta Jansona un Latvijas vēsturi pie prof. Arveda Švābes, mācījās grieķu, latīņu, vācu, krievu un igauņu valodu, atbilstoši jaunajam sabiedriski politiskajam režīmam iepazīna PSRS vēsturi un

marksisma-ļeņinisma pamatus. Nākamajā akadēmiskajā gadā P. Kļaviņš lielāku uzmanību veltīja literatūras vēsturei: ievads vispārējā literatūras vēsturē (prof. Staņislavs Antonijs Kolbuševskis), ievads latviešu literatūras vēsturē (J. A. Jansons), „vecā” latviešu literatūra (doc. Ludis Bērziņš), latviešu tautasdziesmu poētika (L. Bērziņš), semināri: Gētes „Fausts” un A. Brigaderes darbi (J. A. Jansons), kā arī pedagogijas vēsturei un didaktikai pie prof. Eduarda Pētersona. Toties 1942./43. gadā apguva fonētiku un senslāvu valodu pie prof. Annas Ābeles, baltu tautu aizvēsturi pie doc. Eduarda Šturma, latviešu mākslas vēsturi pie doc. Jāņa Siliņa, filozofijas profesora Teodora Celma piedāvātos kursus „Vācu ideālisma vēsture” un „Loģika un atziņas teorija”, kā arī mācījās leišu valodu. 1943./1944. mācību gadā P. Kļaviņš bija doc. Edītes Hauzenbergas-Šturmas vadīto semantikas un sinonīmas semināru dalībnieks, bet 1944. gada maijā nokārtoja eksāmenu sanskritā pie prof. J. Endzelīna un eksāmenu leišu valodā.

Paralēli studijām spējīgais students kā brīva līguma darbinieks iesaistījās Latviešu valodas krātuves darbos, ko vadīja E. Hauzenberga-Šturma, tātad laikā no 1941. gada jūlija līdz 1944. g. septembrim.

Kad Rīgai tuvojās Sarkanā armija, bēgļu straumē uz Vāciju devās arī erudītā valodniece ar dzīvesbiedru, bet Krātuves materiāli tika novietoti bankas seifos (Doma laukumā). 1944. gada rudenī Universitāte pēc prof. J. Endzelīna ierosinājuma Latviešu valodas krātuvi ņēma savā pārziņā un par tās vadītāju iecēla P. Kļaviņu. Viņš organizēja bankas seifos novietoto materiālu pārvešanu atpakaļ uz Krātuves telpām Skolas ielā 11³ un bija Krātuves vadītājs no 1944. gada 15. novembra līdz 1946. gada 11. jūlijam,⁴ t. i., līdz tās iekļaušanai jaundibinātās Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūtā un reorganizācijai par šī institūta Valodas daļu. P. Kļaviņš tādējādi bija viens no pirmajiem šīs daļas zinātniskajiem līdzstrādniekiem.⁵

P. Kļaviņš turpināja mācības Latvijas Valsts universitātes Filoloģijas fakultātes latviešu valodas un literatūras nodaļā, kas pēc kara aizstāja Baltu filoloģijas nodaļu. 1945. gadā viņš ļoti sekmīgi (jaunajā terminoloģijā – teicami) nokārtoja pie prof. J. Endzelīna eksāmenus indoeiropiešu valodu salīdzināmajā gramatikā, baltu valodu salīdzināmajā gramatikā, leišu valodas zinātniskajā kursā, kā arī saņēma ieskaiti par semināru baltu valodās. Saskaņā ar jaunajiem mācību plāniem viņam vajadzēja kārtot arī eksāmenus marksisma-ļeņinisma pamatos, politiskajā ekonomikā, dialektiskajā materiālismā, PSRS tautu vēsturē, latviešu literatūras vēsturē pie Arvīda Griguļa, ievadā mākslas vēsturē pie Roberta Pelšes, nokārtot valsts eksāmenus latviešu valodas zinātniskajā gramatikā un marksisma-ļeņinisma pamatos, kā arī uzrakstīt diplomdarbu. Visus kursa un gala eksāmenus P. Kļaviņš nokārtoja trīs gados (1945–1947), bet diplomdarbu „Leišu verbu priedēkļi **ī-** un **iš-**” izstrādāja 1948. gadā un aizstāvēja 1948. gada 20. septembrī.⁶ Prof. Endzelīns ieteica diplomdarbu publicēt, jo tajā pirmoreiz bija aplūkoti tie minēto leišu priedēkļu lietošanas gadījumi, kur latviešu valodā tiem neatbilst **ie-** un **iz-**.

P. Kļaviņš 1948. gada rudenī ieguva LVU diplomu ar kvalifikāciju „filologs”. Viņš bija patiesi labi izglītots baltu filologs, viens no nedaudzajiem dzimtenē palikušajiem J. Endzelīna audzēkņiem. Profesors viņam droši varēja uzticēt sava darba „Baltu valodu skaņas un formas”⁷ korektūru lasīšanu, kā arī iesaistīt viņu savas „Lettische Grammatik”⁸ latviešu tulkojuma⁹ rediģēšanā.

Darbs institūtā un Filoloģijas fakultātē

Valodas un literatūras institūtā Valodas daļas jaunākā zinātniskā līdzstrādnieka amatā P. Kļaviņš strādāja kopš institūta nodibināšanas 1945. gada maijā LVU ietvaros¹⁰ un arī turpināja strādāt pēc institūta iekļaušanas LPSR Zinātņu akadēmijas sistēmā. Valodas daļu vadīja prof. J. Endzelīns.

Profesors bija paredzējis veikt milzu mēroga darbus: sagatavot latviešu valodas tēzauru (pilnīgu vārdnīcu, kurā ietilpināmi visi latviešu valodas vārdi), rakstu jeb literārās valodas vārdnīcu, Latvijas vietvārdu vārdnīcu, kā arī vākt izlokšņu materiālus latviešu valodas atlantam. Bez tam pēc sabiedrības pieprasījuma Valodas daļas līdzstrādniekiem atklātās sēdēs bija jāiztirzā valodas kultūras un prakses jautājumi, bet 1946. gadā Valodas daļai uzdeva sagatavot arī krievu – latviešu vārdnīcu. Diemžēl šādiem darbiem līdzstrādnieku skaits bija nepietiekams – 1946. gadā astoņas personas: Ieva Celmiņa, Pēteris Kļaviņš, Milda Lepika, Rūdolfs Grabis, Elfrīda Šmite, Mirdza Plūme, Milda Grīnfelde un Mērija Saule-Sleine.¹¹

P. Kļaviņš piedalījās gan materiālu vākšanā tēzauram, gan vietvārdu un izlokšņu materiālu vākšanā dialektoloģijas ekspedīcijās, gan valodas prakses jautājumu iztirzāšanā atklātajās sēdēs, gan krievu-latviešu vārdnīcas gatavošanā. Viņš brauca arī uz konferencēm Maskavā, Ļeņingradā un Viļņā, piem., uz dialektologu apspriedi Ļeņingradā 1949. gada maijā viņš devās kopā ar Mildu Grīnfeldi.¹²

Pēc studiju beigšanas LVU P. Kļaviņš sāka strādāt arī Filoloģijas fakultātē un 1949. gada jūnijā tika ievēlēts par pusslodzes lektoru prof. J. Endzelīna vadītajā Latviešu valodas katedrā.¹³

Marrisma aptumsumā un boļševisma spaidos

Pēc Otrā pasaules kara dzimtenē palikušie nedaudzie latviešu valodnieki nonāca tajā aptumsumā, kurš PSRS valodniecībā jau valdīja kopš 20. gs. 20. gadu beigām un ko bija radījusi par marksistiskas valodu zinātnes teorētisko pamatu pieņemtā t. s. jaunā mācība par valodu. Tās autors bija Nikolajs Marrs (1865–1934) – arheologs un filologs, Kaukāza jeb jafetiešu saimes valodu un kultūru pētnieks, Pēterburgas universitātes profesors (no 1900. gada), Pēterburgas Ķeizariskās zinātņu akadēmijas īstenais loceklis (no 1912. gada).¹⁴

Kādas bija N. Marra mācības pamattēzes? Pirmā – „valoda ir tāda pat virsbūves sabiedriskā vērtība kā māksla”.¹⁵ Otrā - valodu attīstība ir stadiāla, tā noris saskaņā ar sabiedriski ekonomisko formāciju maiņu un ir vienots process visām pasaules valodām; mainoties bāzei (sabiedriski ekonomiskajai formācijai), valoda pāriet jaunā stadijā, resp. mainās valodas tips (amorfās, aglutinatīvās, flektīvās valodas), kas katrs atspoguļo noteiktu sociālo iekārtu; pārmaiņu cēloņi ir sociāli un process revolucionārs. Trešā tēze – N. Marrs noliedza jebkādu valodu ģenētisko radniecību un valodu saimes; viņaprāt, kopēja leksika un citas līdzīgas parādības valodās ir radušās līdzīgu sociālo apstākļu dēļ. Ceturtā: „Nav valodas, kura nebūtu šķiriska, un tātad, nav domāšanas, kura nebūtu šķiriska”.¹⁶ „Nav nacionālās valodas, bet ir šķiras valoda, un dažādu zemju vienas šķiras valodām, ja pastāv identa sociālā struktūra, ir lielāka tipoloģiskā līdzība nekā vienas zemes un vienas nācijas dažādu šķiru valodām.”¹⁷

N. Marra vulgārsocioloģiskās mācības pretinieki PSRS tika vajāti un represēti: atbrīvoti no darba, viņu pētījumi tika pārtraukti un netika publicēti, veseli institūti tika likvidēti u.tml. Salīdzināmi vēsturiskā valodniecība tika pasludināta par buržuāzisko kontrabandu, un tās piekritēji tika ieskaitīti tautas ienaidnieku kategorijā ar visām no tā izrietošām sekām. 1934. gadā, kas bija pēdējais N. Marra dzīvē, tika arestēti daudzi slāvistu, to skaitā arī trīs PSRS ZA korespondētājlocekļi (divus no viņiem 1937. gadā nošāva).¹⁸

Marrismam uzvaru PSRS 20. – 30. gados nodrošināja tas, ka jaunā mācība par valodu bija tā laika garam un padomju ideoloģijai atbilstoša. Tajā bija gan revolucionārais noskaņojums un veco tradīciju graušana, gan marksisma ideja par komunisma uzvaru visā pasaulē ar vienotu valodu nākotnes bezšķiru sabiedrībā, gan cīņa ar šķiras ienaidnieku, šajā gadījumā – ar indoeiropēistiku un salīdzināmi vēsturisko valodniecību,

resp., ar visu rietumniecisko. Marra mācība bija viens no padomju zinātnes mītiem, ko bija izveidojis autoritatīvs nespeciālists, izmantodams varas aprindu un sabiedrības nekompetenci un radīdams zinātniskuma ilūziju.

Padomju Latvijas zinātnieku ideoloģiskā pāraudzināšana un pievēršana marismam sākās 1947. gadā. Kad PSRS centrā, Maskavā un Ļeņingradā, 1948. gada pirmajā pusē uzbangoja jauni marisma uzplūdi, tad arī Padomju Latvijas zinātnē galvenais politiskais uzdevums bija pārkārtot darbu uz Marra mācības pamatiem. Tās intensīvai apgūšanai ZA Valodas un literatūras institūts (direktors akadēmiķis Andrejs Upīts), Folkloras institūts (direktors prof. Roberts Pelše), LVU Filoloģijas fakultāte (dekāns prof. R. Pelše), pieaicinot arī Latvijas Valsts pedagoģiskā institūta mācībspēkus, rīkoja daudzas kopīgas sēdes un diskusijas, pat LVU Lielajā aulā.¹⁹ Ar referātiem un lekcijām par N. Marra marksistiski dialektisko valodniecības teoriju un par Padomju Latvijas valodnieku uzdevumiem, no Marra mācības viedokļa raugoties, uzstājās ZA Folkloras institūta zinātniskais līdzstrādnieks un aspirants Arturs Ozols.²⁰ Viņš stingri jautāja: „Vai akadēmiķis J. Endzelīns studē marksismu-ļeņinismu, bez kura nav iespējams nostāties arī valodniecībā uz jauniem pamatiem?”²¹

Prof. J. Endzelīns šajās diskusijās nepiedalījās. Viņš palika uzticīgs par „buržuāzisko kontrabandu” nosauktajai salīdzināmi vēsturiskajai valodniecībai. Par to liecina gan profesora lekcijas studentiem, gan grāmata „Baltu valodu skaņas un formas” (1948), gan viņa darbs, vadot LVU Latviešu valodas katedru un ZA VLI Valodas daļu.

Jaunākajam zinātniskajam līdzstrādniekam. P. Kļaviņam, protams, vajadzēja piedalīties gan Valodas daļas politnodarbībās, ko vadīja LVU vecākā pasniedzēja, no Maskavas atsūtītā Anna Spāģe, gan mācīties Marksisma-ļeņinisma vakara universitātē.

Marra mācības ieviešana un salīdzināmi vēsturiskās valodniecības apkarošana 1949. gada pavasarī bija sasniegusi grūti panesama spiediena spēku. Pat bijušie J. Endzelīna studenti, ne tikai A. Ozols, bet arī Rūdolfs Grabis un Elfrīda Šmite rakstīja un referēja par „sīvo cīņu ar buržuāzisko valodniecību, ar tās šķiriski rasisko būtību un reakcionāri ideālistiskajiem pamatiem”. P. Kļaviņš to nedarīja.

1949. gads latviešu zinātniekiem bija varmācīgas marrisma uzspiešanas gads, bet tautai tas bija 25. marta plašo deportāciju un tai sekojošo zemnieku saimniecību piespiedu kolektivizācijas gads. Vēl novembrī LVU vadība (prorektors docents Kārlis Pugo un kadru daļas priekšnieks Hugo Krūzkops) prasīja no Mores pagasta ziņas par P. Kļaviņa vecākiem un radniekiem, par viņu saimniecību un politiskajiem uzskatiem.²²

1949. gada vasarā par LVU rektoru kļuva Jānis Jurgens, kas jau bija vadījis LVU pirmās padomju okupācijas gadā, t. i., no 1941. gada 14. februāra līdz 1. jūlijam. Viņš izvirzīja prasību „mācību procesā izbeigt akadēmismu un nodrošināt boļševistisku partejiskumu un nesamierināmu cīņu ar jebkurām buržuāziskās ideoloģijas izpausmēm”²³. Savukārt, par Filoloģijas fakultātes dekāna vietas izpildītāju (no 1949. gada jūnija līdz 26. decembrim) tika iecelts docents Jānis Niedre.²⁴

Prof. J. Endzelīns 1949. gadā turpināja pildīt savus pienākumus fakultātē un institūtā, bet uzmanības centrā atkal nonāca 1950. gada martā.

1949. gada beigās par Filoloģijas fakultātes dekāna vietas pagaidu izpildītāju tika iecelta docente Milda Drīzule. Par dekānu PSRS Augstākās izglītības ministrija jau bija norīkojusi, PSKP CK Sabiedrisko zinātņu akadēmijas aspirantūru beigušo un filoloģijas zinātņu kandidāta grādu ieguvušo Simonu Ņikiškinu²⁵. 1950. gada augustā viņš no Maskavas ieradās.

Līdz jaunā dekāna atbraukšanai viņa vietas izpildītāja jau martā nolēma prof. J. Endzelīnu kā padomju augstskolai neatbilstošu atbrīvot no katedras vadītāja pienākumiem un lūgt viņa vietā iecelt doc. J. Niedri.²⁶

1950. gada 30. martā atklātā komunistiskās partijas fakultātes pirmorganizācijas pilnsapulcē ar studentu un rektora piedalīšanos doc. M. Drīzule atgādināja, ka padomju valodniecībā ir tikai divi virzieni: sekot progresīvajai akadēmiķa N. Marra mācībai vai arī atrasties starp tās pretiniekiem. Viņa pauda lielu sašutumu par to, ka Latviešu valodas katedras kursi tiek lasīti tāpat kā buržuāziskās Latvijas laikā, ka Marra mācību nepiemin, ka studenti tiek orientēti uz latīņu un grieķu valodu, ka katedra cenšas izskaust visu progresīvo, ko latviešu valoda saņēmusi no krievu valodas. Referente apgalvoja, ka „tagad ne latīņu un ne grieķu valoda, bet gan krievu valoda dod mums starptautiskas nozīmes vārdus”²⁷.

Doc. M. Drīzules un Žurnālistikas katedras vadītāja doc. Ēvalda Sokola secinājums bija, ka fakultāte nevar dot darbu tādām pasniedzējam, kas nav pāraudzis.²⁸ Arī rektors J. Jurgens brutāli apsūdzēja J. Endzelīnu N. Marra mācības neievērošanā un provokatīvi aicināja profesoru izteikties par Marra mācību. Endzelīns šo aicinājumu gudri ignorēja, vien piebilda, ka arī krievu valodniecībā šī mācība nav iesakņojusies.

Debatēs galvenokārt runāja literatūras docētāji – dekānes vietniece doc. Mirdza Gaile, doc. Arvīds Grigulis, vec. lektors Kārlis Krauliņš, komunistiskās partijas fakultātes pirmorganizācijas sekretāre Tamāra Gintere. Viņi pārmeta J. Endzelīnam reakcionārismu un „vērša ietiepību”. No valodniekiem debatēs uzstājās tikai aspirante Marta Rudzīte un lektors Pēteris Kļaviņš. Jaunais mācībspēks runāja par grūtībām, veidojot mūsdienu latviešu valodas kursu pēc Marra mācības principiem. Viņš atzina, ka tad ir jāpārkārto viss kurss no pašiem pamatiem, piemēram,

jāievieš nodaļa „Leksika”, bet fonētikas nodaļa jāpārveido saskaņā ar Marra mācību, un ka šādam darbam trūkst laika.²⁹

Kad rektors J. Jurgens vēlreiz pūlējās panākt no J. Endzelīna publisku atzīšanos – vai viņš ir „par” vai „pret” Marra mācību, profesors, ne vārda nebildis, auditoriju atstāja.

Atklātā partijas pirmorganizācijas pilnsapulce pieņēma plašu rezolūciju, kurā bija vispusīgi un efektīvi izklāstīta apsūdzība katedrai un prof. J. Endzelīnam.³⁰ Piemēram, „Savosursos J. Endzelīns konsekventi realizē indoeiropēisma rasistisko teoriju valodniecībā...”, „Zem apolitisma un bezpartejiskuma maskas katedra cīnās pret padomju valodniecības principiem, pret akadēmiķa Marra materiālistisko mācību.” Dekāna v. i. M. Drīzulei tika uzdots „būtiski reorganizēt Latviešu valodas katedras darbu, nokomplektēt katedru no mācībspēkiem, kuri strādās saskaņā ar materiālistiskās valodniecības prasībām”.

Prof. J. Endzelīns nākamajā dienā, 1. aprīlī, uzrakstīja rektoram atlūgumu. Rektora pavēle (приказ) sekoja 3. aprīlī : «Согласно личной просьбе освободить проф. Эндзелина от работы в университете.» (Atbrīvot prof. Endzelīnu no darba universitātē pēc paša lūguma).³¹

Tā savu trīs gadu darbību Universitātē beidza profesors, kurš bija izveidojis un vadījis pasaulē pirmo baltu filoloģijas nodaļu, kurš indoeiropiešu salīdzināmajā valodniecībā bija radījis jaunu nozari – baltistiku, kura lekcijas klausīties bija braukuši baltisti no tuvām un tālām Eiropas zemēm.

Pēc prof. J. Endzelīna pēdējās lekcijas LVU 3. aprīlī turpināt viņa kursu – mūsdienu latviešu valoda, latviešu valodas vēsture, latviešu dialektoloģija – docēšanu nācās lektoram P. Kļaviņam. Tas bija ārkārtējs pienākums un atbildība. Viņam nekavējoties nācās arī pārņemt profesora sāktu kursa un diploma darbu vadīšanu. Piemēram, P. Kļaviņš vadīja Emīlijas Soidas diplomdarbu par Viļānu izloksni.³²

Par Latviešu valodas katedras vadītāja vietas izpildītāju arī nekavējoties tika iecelts ZA Folkloras institūta jaunākais zinātniskais līdzstrādnieks un Valsts pedagoģiskā institūta lektors Arturs Ozols. Zinātņu kandidāta grādu viņš ieguva apmēram pēc mēneša, 1950. gada 8. maijā, par disertāciju folkloristikā.

Marrisma pēkšņā sagrāve un reakcija uz to padomju Latvijā

1950. gada 9. maijā, Vissavienības laikrakstā „Pravda” ar Tbilisi universitātes profesora Arnolda Čikobavas rakstu pret marrismu sākās diskusija par stāvokli padomju valodniecībā. Divus mēnešus, līdz 4. jūlijam, katru otrdienu laikraksts publicēja iesūtītos rakstus, kuros bija gan Marra mācības atzīšana, gan arī nepierasti atklāta tās kritika.³³ Diskusijā negaidīti iesaistījās arī PSRS pirmā persona – ģenerālisimuss Josifs Staļins un 20. jūnijā publicētajā rakstā „Par marksismu valodniecībā” sagrāva divdesmit gadus valdījušo marrismu un reabilitēja salīdzināmi vēsturisko valodniecību.³⁴ Nav viegli izskaidrot, kāpēc diktators J. Staļins mainīja savu attieksmi pret marrismu. Taču viņa piedalīšanās diskusijā un nostāja valodniecības jautājumos ir viens no nedaudzajiem pozitīvajiem izņēmumiem asiņainā tirāna postošajā darbībā.³⁵ Vienīgi pats J. Staļins varēja izbeigt marrisma režīmu valodniecībā.

Notikumi Maskavā un neapstrīdamais J. Staļina spriedums, ka marrisms nepavisam nav marksisms un ka padomju valodniecība no marrisma steidzami jāatbrīvo, lika uztraukties tiem, kas vēl pirms pāris mēnešiem bija dedzīgi cīnījušies par tā ieviešanu, nesaudzīgi apkarojusi salīdzināmi vēsturisko valodniecību un prof. J. Endzelīnu. Toreizējais Latvijas Komjaunatnes CK darbinieks, vēlākais nacionālkomunists Vilis Krūmiņš atmiņās par LVU rektoru J. Jurgenu ir rakstījis: „Un viņš [J. Jurgens – S. K.] man zvana, un itin nevainīgi jautā, vai es gadījumā nepazīstot Staļina kancelejas priekšnieku Poskrebiševu? Es atbildēju, kā

ir – ka nepazīstu. Tikai vēlāk uzzināju, ka Jurgens meklējis iespēju, kā dabūt atpakaļ Staļinam rakstīto vēstuli.”³⁶ Rektors bija steidzies vēstulē J. Staļinam apsūdzēt profesoru J. Endzelīnu N. Marra mācības neatzīšanā.

Citādi publikācijas „Pravdā” uzņēma Valodas un literatūras institūta Valodas daļa, kur tagad strādāja J. Endzelīns. Jau 3. jūlijā notika darba sēde. J. Endzelīna domubiedrs, jaun. zin. līdzstrādn. P. Kļaviņš referēja par biedra Staļina rakstu un par turpmāko darbu latviešu valodniecībā.³⁷ Viņš iztīrāja J. Staļina teikto par Marra un viņa sekotāju pieļautajām kļūdām un atzina, ka sākas jauns posms padomju valodniecībā, ka salīdzināmi vēsturiskā valodniecība ir rehabilitēta. Taču sēdi vadīja tas pats institūta direktora vietnieks K. Krauliņš, kas aprīļa beigās kvēli cīnījās par N. Marra mācības apgūšanu un ieviešanu, nežēlīgi apkaroja t. s. buržuāzisko, t. i., indoeiropiešu salīdzināmi vēsturisko, valodniecību. Kaut ko uzzināt par jauno nostādni ieradās arī Literatūras daļas līdzstrādnieki. Pats J. Endzelīns savā vasaras mājā, Kokneses „Nākā”, strādāja, gatavojot Latvijas vietvārdu vārdnīcu.

Lielo pārmaiņu vasarā varas iestādēm un to vadītājiem steidzīgi vajadzēja mainīt orientāciju, viņi nedrīkstēja zaudēt politisko iniciatīvu. Septembrī visi ZA institūti, arī VLI, sāka veidot un apspriest nākamās piecgades (1951-1956) zinātniskās pētniecības plānus. LK(b)P CK sekretārs propagandas un aģitācijas darbā Arvīds Pelše bija mainījis „kaujas uzdevumu”. To viņš izklāstīja 8. septembrī CK preses orgānā „Cīņa”.³⁸ Pēc A. Pelšes domām tagad bija jāapkaro buržuāziskais nacionālisms, kas uzskatos par valodu izpaužoties reakcionārās buržuāziski nacionālistiskās koncepcijās, ko sludinot akadēmiķis Endzelīns un viņa „skola”. CK sekretārs nepelnīti rāja ZA un institūtu vadītājus, ka nav devuši pienācīgu pretsparu „šai reakcionārai buržuāziski nacionālistiskai tendencei”.

LVU partijas organizācija A. Pelšes doto jauno „kaujas uzdevumu” pildīja centīgāk nekā ZA. Kaut prof. J. Endzelīns kopš aprīļa vairs nestrādāja universitātē, kaut jūnijā visā PSRS J. Staļins jau bija rehabilitējis profesora lietoto salīdzināmi vēsturisko metodi un noraidījis Marra mācības pretenzijas dēvēties par marksistisku valodniecību, LPSR vadošās augstskolas zinātņu prorektors, jurists, prof. Alfrēds Staļģevičs vēl 18. septembrī laikraksta „Padomju Students” slejās apkaroja prof. J. Endzelīna „ēnu” LVU sienās: „.. zem visādu [prof. J. Endzelīna – S. K.] izlēcienu un talmudisma maskas slēpjas buržuāziskais nacionālisms, kādā garā arī tika audzināti mūsu studenti.”³⁹

Rektors prof. J. Jurgens slepenā izziņā (секретная справка) LK(b)P Centrālajai Komitejai par LVU kadriem ziņoja par politiskās „tīrīšanas” rezultātiem 1949./50. mācību gadā (no 1949. gada marta līdz 1950. gada 29. jūlijam): „No darba Universitātē atbrīvoti kā sociāli nepiemēroti un neatbilstoši: 1. no profesoru un pasniedzēju skaita - 121 cilvēks, t. i., 20% no visa sastāva [..]”⁴⁰ No darba atbrīvoto sarakstā trešais ir Filoloģijas fakultātes Latviešu valodas katedras vadītājs J. Endzelīns – „pārlicināts latviešu buržuāziskais nacionālists, kurš atklāti vēršas pret padomju valodniecību.”⁴¹ Izziņas ievaddaļā rektors žēlojās, ka „no šīs buržuāziski fašistiskās nešķīstības nevarēja attīrīties ar vienu rokas mājieni. [..] pirms padzīt, vajadzēja idejiski sagraut un atklāt viņa uzskatus un uz tāda pamata audzināt studentus [..].”⁴²

Komunistiskās partijas LVU organizācijas pārskata sapulcē 1950. gada septembra beigās vēl skanēja pārmetumi, ka Filoloģijas fakultātes mācībspēki nekritizē profesoru Endzelīnu un viņa skolu un neatmasko viņa uzskatu antizinātnisko un prettautisko būtību, kā arī skanēja aicinājums Endzelīnu atmaskot un kritizēt no marksisma viedokļa, kas nodrošinātu „Endzelīna buržuāziski nacionālistiskā bēdīgā mantojuma galīgu iznīcināšanu latviešu valodniecībā.”⁴³

Padomju Latvijā pēc Otrā pasaules kara bija palikuši nedaudzi akadēmiski izglītoti valodnieki, pirmskara zinātniskās pētniecības iestādes bija likvidētas. Toties Latvijas Komunistiskās partijas līderi ieviest marrismu latviešu valodniecībā centās forsēti - divos gados (no 1948. gada pavasara līdz 1950. gada vasarai). Marrisms Padomju Latvijā vēl nepaspēja pilnībā *uzziedēt*, kad J. Staļins to jau *izrāva ar saknēm*. Straujais, negaidītais pagrieziens radīja jucekli, apjukumu un paniku valdošajās aprindās. Ideoloģiskās cīņas komandieriem vajadzēja attaisnot savu iepriekšējo darbību, mainot kaujas uzdevumu un turpinot cīņu, tādējādi jaunajā situācijā pašiem *saglabāt veselu ādu* un pierādīt savu neaizstājamību. Pēc J. Staļina jūnija un jūlija publikācijām LK(b)P vadība rudenī jau izvirzīja citu kaujas uzdevumu – apkarot buržuāzisko nacionālismu. Prof. J. Endzelīns bija atbrīvots no darba Universitātē par pretošanos marrismam pāris mēnešus pirms vēsturiskā pagrieziņa, bet drīz pēc tā Padomju Latvijā viņu sāka apvainot buržuāziskajā nacionālismā.

J. Staļina rakstu *gaismā* - sesija Rīgā 1950. gada oktobrī

Maskavā un Ļeņingradā, pilsētās ar senām akadēmiskām tradīcijām un bagātu zinātnisko mantojumu, tomēr bija atšķirīga situācija. Padomju varai un marrismam divos gadu desmitos nebija pa spēkam ne iznīcināt visu humanitāro inteliģenci, ne *izravēt* visu zinātnisko domu valodniecībā. Universitātēs un PSRS zinātniskajos institūtos bija *pārziemojuši* arī marrisma pretinieki. 1950. gada vasarā daļa no viņiem pauda savu viedokli visai valstij, un tas tika sadzirdēts.

Orientierus un zināmu skaidrību jaunajā situācijā Padomju Latvijas valodnieki varēja gaidīt no profesionāļiem, t. i., no PSRS ZA institūtu vadošajiem zinātniekiem. Tālab LPSR ZA Valodas un literatūras institūts ZA Konferenču zālē Komunālā ielā 4 1950. gada 20. un 21. oktobrī rīkoja J. Staļina rakstiem valodniecībā veltītu zinātnisko sesiju.

Ar pirmo referātu „J. V. Staļina darbi par valodniecības jautājumiem un padomju valodnieku uzdevumi” uzstājās PSRS ZA Valodniecības institūta direktora vietnieks filol. zin. kand. Boriss Serebreņņikovs (1915 – 1989). Maskavas viesim bija laba lingvistiskā izglītība: viņš bija studējis ģermāņu, tad senās (grieķu un latīņu) valodas un literatūru, Maskavas universitātes indoeiropiešu salīdzināmās gramatikas katedrā mācījies aspirantūrā un 1949. gadā aizstāvējis disertāciju. Protams, Maskavas universitātes indoeiropēistikas katedras jaunajam mācībspēkam marrisms nebija pieņemams.

LPSR ZA Konferenču zālē bija ieradušies ne tikai latviešu valodnieki, literatūrzinātnieki un folkloristi, bet arī citu nozaru darbinieki, kopskaitā, kā fiksēts sesijas protokolā, 400 personas.⁴⁴ Sesijas pirmajā dienā bija plānoti tikai divi referāti, bet debates par tiem -- nākamajā dienā.

B. Serebreņņikovs raksturoja PSRS tautu valodu pētnieku uzdevumus un jaunās iespējas pēc atbrīvošanās no marrisma sloga. Viņš īpaši aicināja atjaunot pētījumus salīdzināmi vēsturiskajā valodniecībā un paplašināt lingvistiskā materiāla krājumus: veidot dialektu vārdnīcas, aprakstīt gramatisko sistēmu, pievērsties etimoloģisko vārdnīcu izstrādei. Referents akcentēja konkrēto pētījumu būtisko nozīmi valodu zinātnes turpmākā attīstībā.⁴⁵

Otrs referents bija PSRS ZA korespondētājloceklis prof. Jānis Endzelīns. Kad institūta direktors un sēdes vadītājs A. Upīts deva viņam vārdu, zālē atskanēja aplausi. Referāta temats bija „Baltu valodu sakari ar slāvu valodām”, temats, ko viņš bija pētījis kopš 1909. gada un iztīrījis jau savā doktora disertācijā 1911. gadā. Runāt par to sesijā profesors tika uzaicināts.

Uzrunājot klausītājus, J. Endzelīns skaidri un lakoniski teica: „Kā jūs, cienītie klausītāji, laikam jau visi esat lasījuši vai dzirdējuši, arī b.

Staļins ir atzinis, ka valodu radniecības pētīšana ir derīga, un sakarā ar to varam tagad arī, piemēram, mierīgi runāt par baltu valodu un slāvu valodu savstarpējiem sakariem.[..] Kā jau aizrādīja mūsu šāsdienas Maskavas viesis, daži ir apgalvojuši, ka manā valodnieciskajā darbā izpaužoties reakcionārs, buržuāzisks nacionālisms. Tā kā tāds apgalvojums tomēr nav ne ar vienu piemēru motivēts, tad es nu varu patlaban tikai runāt tādā pašā garā kā līdz šim.”

J. Endzelīns raksturoja līdzīgās parādības un procesus baltu un slāvu valodās, to cēloņus un izplatību, analizēja skaņu un formu vēsturi. Faktu bagātība un analīzes dziļums veldzēja klausītājus pēc marrisma gadu vispārīgās retorikas.

Otrā sesijas diena bija atvēlēta debatēm par B. Serebreņņikova un J. Endzelīna referātiem. Zālē bija ap 300 klausītāju. Rīta sēdi atkal vadīja A. Upīts un pirmajam deva vārdu institūta jaun. zin. līdzstr. Pēterim Kļaviņam, Valodas daļas darbiniekam ar vislielāko darba stāžu, jau kopš Valodas krātuves dibināšanas. Diemžēl viņa 21. oktobra runa nav ne atreferēta protokolā, ne arī pievienota tam pielikumā (pārējo deviņu runātāju teiktais vienā vai otrā veidā ir atrodams). Kāpēc no arhīva lietas ir izņemts P. Kļaviņa runas teksts vai tās atreferējums? Liekas, atbilde meklējama kopsakarā ar to, kas notika ar pašu P. Kļaviņu pēc mēneša. Bet par to stāstīsim nedaudz vēlāk.

Debates noslēdza sēdes vadītājs, institūta direktora vietnieks, nesenais marrisma propagandētājs K. Krauliņš ar secinājumiem, ka sesijā „nebija īstas Marra mācības kritikas”, ka „jācīnās gan pret marrismu, gan pret buržuāzisko nacionālismu” un ka Padomju Latvijā nav kritiskas nostājas pret Endzelīnu.⁴⁶

Kamēr dedzīgais runātājs un sēdes vadītājs K. Krauliņš atguvās no savas uzstāšanās, akadēmiķis Pēteris Valeskalns uzaicināja referentus teikt galavārdus. Akadēmiķis J. Endzelīns no tiem atteicās, bet B.

Serebreņņikovs galavārdos atbildēja uz daudzajiem klausītāju iesūtītajiem jautājumiem un atkārtoti aicināja objektīvi novērtēt prof. J. Endzelīna darbību.⁴⁷ Viņš atgādināja divas neapstrīdamas patiesības. Pirmkārt, zinātnē - J. Endzelīnam ir ļoti lieli nopelni baltu valodu pētīšanā. Otrkārt, politikā – par J. Endzelīna kādām politiska rakstura kļūdām nav nekādu pierādījumu ar faktiem. „Ja LK(b)P vadošajiem orgāniem ir pārlicinoši fakti, es nedomāju viņiem uzspiest savus ieskatus,” teica PSRS ZA Valodniecības institūta direktora vietnieks B. Serebreņņikovs. „Prof. Pelše un b. Krauliņš mēģināja rādīt J. Endzelīna kļūdas, taču kritikai būtu jāoperē ar faktiem, neder kritika, kas izteikta vispārīgās frāzēs. Ja prof. J. Endzelīns būtu aktīvs buržuāziskais nacionālists, viņš nesēdētu ar mums kopā šai zālē. Ar savām zināšanām viņš var dot lielu labumu.”⁴⁸

Komandējums caur Maskavu uz Gulaga nometni Intā

LPSR ZA Prezidijs 1950. gada novembra sākumā saņēma rakstveida aicinājumu no PSRS ZA Literatūras un valodas nodaļas komandēt uz Maskavu divus zinātniekus, kas piedalītos nodaļas un PSRS Pedagoģijas ZA kopīgi rīkotā sesijā par valodu mācīšanu sakarā ar J. Staļina darbu nostādņēm. Sesija bija plānota no 27. līdz 29. novembrim. Prof. J. Endzelīns veselības stāvokļa dēļ atteicās braukt, bet otra persona, kuru PSRS ZA Valodniecības institūta pārstāvji aicināja referēt par latviešu valodniecību, bija jaun. zin. līdzstrādn. P. Kļaviņš. LPSR ZA Prezidijs 9. novembrī nolēma segt komandējuma izdevumus⁴⁹, P. Kļaviņš novembra vidū saņēma institūta direktora A. Upīša parakstītu komandējuma apliecību un, konsultējoties ar prof. J. Endzelīnu, gatavoja referātu,.

Kā man stāstīja P. Kļaviņš, šajā laikā vairākas amatpersonas viņu uzmācīgi izprašāja, par ko viņš Maskavas sesijā runāšot. P. Kļaviņš šo interesi pietiekami neapmierināja. Dažas dienas pirms izbraukšanas uz Maskavu, 24. novembrī, kāds no LVU Kadru daļas piezvanīja P. Kļaviņam uz institūtu un lūdza paņemt Raiņa bulvārī 19 kādus uz

Maskavu aizvedamus dokumentus. Ceļā uz turieni, Ļeņina ielā pie pareizticīgo Kristus Piedzimšanas katedrāles, viņš tika iesēdināts vieglajā automašīnā un aizvests uz LPSR Valsts drošības komiteju, t. s. Stūra māju jeb Iekšlietu ministrijas cietumu Nr. 1. P. Kļaviņš atradās tur ieslodzījumā līdz 1951. gada maijam.

No darba ZA Valodas un literatūras institūtā un Latvijas Valsts universitātē P. Kļaviņš ir atbrīvots ar 1950. gada 25. novembri, jo nav ieradies darbā.⁵⁰ Raksturojumu ZA Kadru daļas vajadzībām ir sagatavojis Valodas un literatūras institūts, un 13. decembrī to parakstījis institūta direktors A. Upīts un viņa vietnieks zinātniskā darbā K. Krauliņš. Tajā teikts, ka P. Kļaviņš darbojies dialektoloģijā, gatavojis mācību grāmatu, piedalījies konferencēs Ļeņingradā, Marra mācību nav atzinis, bet buržuāziskā nacionālisma jautājumā nostājies „objektīvista pozīcijā”.⁵¹ Arī LVU Kadru daļa 1950. gada 19. decembrī par bijušo pasniedzēju valsts drošības orgāniem ir devusi ļoti lakonisku raksturojumu, tikai nosaucot viņa docētos kursus un norādot, ka LVU sabiedriskajā dzīvē nav piedalījies, jo pamatdarba vieta ir ZA Valodas un literatūras institūts.⁵²

Grāmatā „No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā (1940-1986)”, kur apkopotas ziņas par noziegumos pret padomju valsti represētajiem Latvijas iedzīvotājiem, ir lasāma arī P. Kļaviņa apsūdzība krimināllietā nr. 29451: „1945. g. jūlijā nodibināja sakarus ar nacionālistiskas pretpadomju organizācijas vadītāju Melnbārdi, no kura saņēma un izplatīja pretpadomju lapiņas „Brīvā Latvija”, uzturēja sakarus ar nelegālistu, kuram centās sagādāt fiktīvus dokumentus.”⁵³

Aresta un kratīšanas orderos, kas izrakstīti 1950. gada 24. novembrī, kā arī 1945. gada augusta un 1950. gada novembra un decembra pratināšanas protokolos var atrast konkrētāku informāciju. 1) P. Kļaviņš 1945. gada jūlijā un augustā ir saņēmis no skolotāja Eduarda Melnbārža (dzim. 1921. g.) lapiņas „Brīvā Latvija” (Nr. 7 un Nr. 8)

piecus eksemplārus un nodevis tos Valsts vēsturiskajā bibliotēkā (vēlāk LPSR ZA Fundamentālā bibliotēka, tagad LU Akadēmiskā bibliotēka). 2) No 1946. gada P. Kļaviņš ir uzturējis sakarus ar brāli Alfrēdu, kurš slēpies no padomju represīvajiem orgāniem, un centies viņam dabūt fiktīvus dokumentus.⁵⁴

Krimināllietā atrodams arī slepenā ziņotāja ar segvārdu „Pētersons” raksturojums. To 1950. gada decembrī devuši divi čekas apakšpulkveži un viens majors. Izrādās, ka 1945. gada 11. augustā P. Kļaviņš ir ticis savervēts ar uzdevumu izsekot pretpadomju nacionālistisku pagrīdes organizāciju „Brīvā Latvija”, bet arī atzīts, ka „Pētersons” materiālus nav devis, un viņa ziņojumu nav.⁵⁵

Par P. Kļaviņa arestu 1950. gadā un viņam izvirzīto apsūdzību jājautā, kāpēc P. Kļaviņš tika arestēts tieši pirms izbraukšanas uz konferenci Maskavā. Atbildes vietā iespējamās hipotēzes, un tās izriet no iepriekš aprakstītās situācijas padomju valodniecībā un Latvijas PSR Komunistiskās partijas līderu, konkrēti LKP Centrālās komitejas sekretāra A. Pelšes, rīcības. Viņa publikācija 1950. gada septembrī neatbilda J. Staļina jūnijā un jūlijā paustajai pozīcijai valodniecības jautājumos. P. Kļaviņš jau bija komisijai no Maskavas rādījis A. Pelšes publikāciju, lai noskaidrotu, vai autora pozīcija ir pareiza. Komisija par pareizu to neatzina.⁵⁶ Iespējams, ka 1950. gada novembrī Padomju Latvijas Komunistiskās partijas vadība rūpējās, lai Maskavā nenonāktu informācija, ka J. Staļina rakstu apgūšana Padomju Latvijā ir aizkavējusies.

1950. gada 16. decembrī P. Kļaviņš tika atzīts par īpaši bīstamu valsts noziedznieku, un lieta tika nodota PSRS Valsts drošības ministrijas Sevišķajai apspriedei (Особое совещание)⁵⁷. Šis represīvais orgāns 1951. gada 17. martā P. Kļaviņam piesprieda 10 gadu ieslodzījumu labošanas darbu nometnē pēc KPFSR Kriminālkodeksa 58. panta 10.

daļas.⁵⁸ 1951. gada 1. maijā viņš tika nosūtīts uz Gulaga nometni *Miņeraļnij Intā* (Komi republikā Krievijas Federācijā)⁵⁹, bet atbrīvots 1956. gada 5. janvārī.⁶⁰ Pieci gadi akmeņogļu raktuvēs Intā un Abesā sabojāja P. Kļaviņa veselību, bet nesalauza garu. Rehabilitāciju viņš lūdza tikai 1992. gada 25. martā.

Atkal Latvijā, okupētajā un beidzot arī neatkarīgajā

1956. gadā pēc atbrīvošanas no nometnes un atgriešanās Latvijā diplomētajam filologam ļāva dzīvot tikai ārpus Rīgas un neļāva strādāt specialitātē. No 1958. gada līdz pensijas vecumam P. Kļaviņš nostrādāja meliorācijā, bet no darba brīvajā laikā aktīvi piedalījās kultūras notikumos, īpaši ar latviešu valodu saistītajos.

Vasarās P. Kļaviņš apciemoja savu skolotāju, prof. J. Endzelīnu Kokneses „Nākā” un dažkārt arī palīdzēja atrisināt kādu saimniecisku jautājumu.

60. gados P. Kļaviņš darbojās Latvijas PSR Dabas un vēstures pieminekļu biedrības Rīgas nodaļas Filoloģijas sekcijā. Viņš varēja interesentiem mācīt sanskritu, ko bija savulaik apguvis pie prof. J. Endzelīna. Kad Rīgā 60. gadu vidū viesojās grāmatas „Balti un ārieši”⁶¹ autors, Kalkutas universitātes profesors Suniti Kumāra Čaterdži, P. Kļaviņam bija iespēja tikties ar izcilo zinātnieku. Vēlāk, 1979. gadā, žurnālā „Soviet Land”, ko Deli izdeva Indijas vēstniecība PSRS, tika publicēts P. Kļaviņa raksts par latviešu valodas un sanskrita līdzību.⁶²

Liktenis P. Kļaviņam bija lēmis piedzīvot Trešo atmodu, neatkarīgas Latvijas valsts un Latvijas Universitātes Baltu filoloģijas nodaļas atjaunošanu. Viņa zināšanas lieti noderēja šīs nodaļas studentiem -- 1992./1993. mācību gadā viņš docēja ievadkursu sanskritā.

Vēl pāris gadudesmitus J. Endzelīna bijušais students un līdzgaitnieks P. Kļaviņš dedzīgi un godprātīgi piedalījās latviešu valodas kopšanā un valodniecības mantojuma atgādināšanā.

Pēc kādreizējā studiju biedra Rūdolfā Hofmaņa, kurš 1944. gadā bija devies trimdā un tagad dzīvoja Losandželosā, ierosmes P. Kļaviņš iesaistījās Rīgas Latviešu biedrības Valodniecības nodaļas sēžu protokolu (1933-1940) publikācijas sagatavošanā. Jāpiebilst, ka, pateicoties prof. J. Endzelīna pūlēm, nodaļa ar nosaukumu Valodniecības komisija turpināja darbu arī 1940./41. gadā padomju okupācijas laikā un vācu okupācijas laikā līdz 1942. gadam. Komisijas sēdēs piedalījās arī students Pēteris Kļaviņš, bet sēdes protokolēja un protokolus saglabāja Pēteris Ozoliņš. Sīkāk par šī kultūrvēsturiskā dokumenta saglabāšanu un publikācijas tapšanu varam lasīt P. Kļaviņa priekšvārdos grāmatai „Profesora J. Endzelīna atbildes”⁶³. To sagatavoja Latvijas Universitātes filoloģijas un filozofijas studentu akadēmiskās organizācijas „Ramave” apgāds Losandželosā un izdeva 2001. gadā (2. izd. - 2002.). Lai lasītājiem palīdzētu atrast J. Endzelīna atbildes uz daudzajiem apspriestajiem jautājumiem, P. Kļaviņš izstrādāja un protokoliem pievienoja tematisko un vārdu rādītāju.

Par šo izdevumu rakstu krājumā kultūrai un brīvai domai „Jaunā Gaita” Rolfs Ekmanis ir rakstījis: „Ne tikai vajadzīga, bet arī ārkārtīgi interesanta grāmata [..]”.⁶⁴ Savukārt prof. Annas Ābeles fonds (ASV) novērtēja P. Kļaviņa pienesumu ar profesores vārdā nosaukto balvu. Turpmākos gados, būdams balvas žūrijas komisijas loceklis, viņš principiāli izvērtēja nākamo balvas kandidātu darbus.

Profesors J. Endzelīns pats ir atzinis, ka visvairāk vērtību no viņa smēlies Pēteris Kļaviņš. Tās ir ne tikai zināšanas, bet arī ētiskie principi, kurus profesors „iedēstīja” savos audzēkņos. P. Kļaviņš palika uzticīgs šiem principiem līdz mūža galam. Tāpat kā profesors viņš necieta diletantismu, negodīgumu un neprecizitāti. Tāpat kā profesors viņš neliecās amatpersonu priekšā. To spilgti liecina viens no P. Kļaviņa pēdējiem darbiem valodniecībā – recenzija par akadēmiķes Janīnas

Kursītes „Neakadēmisko latviešu valodas vārdnīcu jeb novadu vārdeni” (Rīga, 2007). Recenzents rūpīgi salīdzināja „vārdeni” ar Mīlenbaha un Endzelīna vārdnīcu, ar baltu valodu etimoloģiskajām vārdnīcām un uzrakstīja stingri pamatotu, profesionālu atsaukumi. Ar tās tekstu iespējams iepazīties tikai internetā (2018.13.03) <http://www.belevics.lv/wp-content/uploads/2012/08/klavins-vv-piezimes.pdf> . Vērtējums ir patiess un skarbs: „Nepilnību, aplamību un paviršības dēļ, izmantoto avotu nenorādīšanas dēļ, citu autoru darbu, pētījumu un uzskatu sagrozīšanas dēļ šī grāmata nav ieteicama latviešu valodas kuplināšanai, bagātināšanai un kopšanai.”⁶⁵.

Vēl 96 gadu vecumā P. Kļaviņš bija saglabājis apbrīnojamu domas un valodas skaidrību. Viņa uzrunas studentiem un skolēniem, runas konferencēs un apspriedēs Rīgas Latviešu biedrībā un Latvijas Ordeņu brālībā arvien bija paraugs.

P. Kļaviņa dzīvi un nopelnus Latvijas labā valsts 2003. gadā novērtēja ar Triju Zvaigžņu ordeņa sudraba goda zīmi.

J. Endzelīna audzēkņa un līdzgaitnieka mūžs noslēdzās 2017. gada 24. aprīlī. Nītaures kapos 28. aprīlī P. Kļaviņu pēdējā gaitā izvadīja J. Endzelīna mazmazdēls mācītājs Ingmārs Zemzaris. Godavīru mūžības ceļā pavadīja tie, kas viņu dzīvē bija iepazīnuši un cienīja.

Piemiņas akmens P. Kļaviņa apbedījuma vietā atgādina J. Endzelīna aicinājumu „Varas vīriem nelieksimies, zemākajiem – neliegsimies.”

Saīsinājumi un apzīmējumi

KGB / VDK – Valsts drošības komiteja

LNA LVA – Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvs

LNA LVVA - Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs

LNB RRL – Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu lasītava

LU AB R – Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas Retumu nodaļa

LZAA – Latvijas Zinātņu akadēmijas arhīvs
NKVD - Iekšlietu Tautas komisariāts (PSRS)
PA – Partijas arhīvs
RMM – Rakstniecības un mūzikas muzejs
apr. – apraksts
f. – fonds
izd. - izdevums
l. - lieta
lp. – lapa
lpp. – lappuse
op. – otra puse
prot. - protokols

Vēres

¹ LNA LVVA, 7427. f., 4. apr., 483. l. (Pēteris Kļaviņš), 11.- 12. lp.

² Turpat, 29. lp.

³ Kļaviņš P. Kamēr vien būs interese par latviešu valodu. *Latvijas Vēstnesis*, nr. 161, 2003, 14. nov., 25. lpp.

⁴ LNA LVVA, 7427. f., 4. apr., 483. l. (Pēteris Kļaviņš), 23. lp.

⁵ Turpat.

⁶ Turpat, 19.- 20. lp.

⁷ Endzelīns J. *Baltu valodu skaņas un formas*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1948. 260 lpp.

⁸ Endzelin J. *Lettische Grammatik*. Riga : Kommissionsverlag A. Gulbis, 1922. XII, 862 S.

⁹ Endzelīns J. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1951. 1100 lpp.

¹⁰ LU arhīvs, 7. apr., 1325. l. (Pēteris Kļaviņš), 1. lp. op.

¹¹ Grabis R. Par institūta sākumiem. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. 23. laidziens. Rīga: Avots, 1987, 124. – 129. lpp.

¹² LNB RRL, E. Šmites fonds, nr. 8.

¹³ LU arhīvs, 7. apr., 1325. l., 8. lp.

¹⁴ Алпатов В. М. *История одного мифа: Мара и марризм*. Москва: Наука, 1991, с. 8.

¹⁵ Мара Н. Я. *Избранные работы*, т. 2. М., 1936, с. 107

¹⁶ Мара Н. Я. *Избранные работы*, т. 3. М., 1937, с. 91.

¹⁷ Мара Н. Я. *Избранные работы*, т. 2. М., 1936, с. 415.

-
- ¹⁸ Алпатов В. М. *История одного мифа: Марр и марризм*. Москва: Наука, 1991, с. 109.
- ¹⁹ Kļaviņa S. Profesora Jāņa Endzelīna atbrīvošana no darba Padomju Latvijas universitātē 1950. gadā. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, A daļa. Sociālās un humanitārās un zinātnes. 2015, 69. sēj., 1./2. nr., 18. – 24. lpp.
- ²⁰ LU AB R, Artura Ozola f., Rk 6511, 260 (5), arī Rk 6518, 267 (15)
- ²¹ LU AB R, Artura Ozola f., Rk 6511, 260 (5), 4. lp.
- ²² LU arhīvs, 7. apr., 1325. l., 13. lp.
- ²³ LNA LVA, 1340. f., 10. apr., 14. l., 9. lp.
- ²⁴ LU arhīvs, 7. apr., 1930. l. (Jānis Niedre).
- ²⁵ LU arhīvs, 7. apr., 1950. l. (Simons Ņikiškins).
- ²⁶ Turpat, 39. lp.
- ²⁷ LNA LVA, PA -788. f., 2. apr., 13. l., 40. – 47. lp.
- ²⁸ Turpat, 40. - 41. lp.
- ²⁹ Turpat, 42. lp.
- ³⁰ LNA LVA, PA -788. f., 2. apr., 13. l., 46. - 47. lp.
- ³¹ LNA LVVA, 7427. f., 13. apr., 447. l. (Jānis Endzelīns), 59. lp.
- ³² LNA LVA, 1340. f., 30. apr., 7. l., 95. lp.
- ³³ Алпатов В. М. *История одного мифа: Марр и марризм*. Москва: Наука, 1991, с. 168 – 190.
- ³⁴ Сталин И. В. Относительно марксизма в языкознании. *Правда*, 20 июня 1950 г.
- ³⁵ Медведев Р.А. Сталин и языкознание. *Сумерки лингвистики. Антология*. Москва: Academia, 2001, с. 544 – 551.
- ³⁶ Krūmiņš V. Par nacionāldemokrātisku Latviju 1956.-1959. un vēlākos gados. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. A daļa. Humanitārās un sociālās zinātnes. 2006, 60. sēj., 1./2. nr., 40. lpp.
- ³⁷ LNA LVA, 2370. f., 1. apr., 25. l.
- ³⁸ Pelše A. Cīņa pret buržuāzisko nacionālismu - republikas partijas organizācijas kaujas uzdevums. *Cīņa*, 1950, 8. sept.
- ³⁹ Staļģevičs, A. Drošāk izskaust buržuāziskā nacionālisma atliekas. *Padomju Students*, 1950, 18. sept., 1. lpp.
- ⁴⁰ LNA LVA, PA -101. f., 13. apr., 73. l., 19. lp.
- ⁴¹ Turpat, 125. lpp. un LNA LVA, PA -101. f., 13. apr., 73. l., 21. lp.
- ⁴² Turpat.
- ⁴³ Augstākā līmenī LVU partijas organizācijas darbu. Partijas organizācijas 1950. gada 30. septembra

pārskata – vēlēšanu sapulces atreferējums. *Padomju Students*, 1950, 10. okt., 2. lpp.

⁴⁴ LNA LVA, 2370. f., 1. apr., 24. l., 1. lp.

⁴⁵ Серебренников Б. А. Задачи советского языкознания в связи с опубликованием работ И. В. Сталина по вопросам языкознания. LNA LVA, 2370. f., 1. apr., 24. l.

⁴⁶ Turpat.

⁴⁷ Turpat.

⁴⁸ Turpat.

⁴⁹ LZAA, 1. f., 1. apr., 1950. g. 9. nov. prot.

⁵⁰ LZAA, 1. f., 15. apr., 855. l.

⁵¹ LNA LVA, 1986. f., 1. apr., 2945. l., 16. lp.

⁵² LU arhīvs, 7. apr., 1325. l., 25. lp.

⁵³ *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā (1940-1986)*. Rudītes Vīksnes un Kārļa Kangera redakcijā. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 1999, 362. lpp.

⁵⁴ LNA LVA, 1986. f., 1. apr., 2945. l., 2., 7., 21., 29., 41., 44., 56. lp.

⁵⁵ Turpat, 47. lp.

⁵⁶ Sproģis A. Par autoru [Pēteri Kļaviņu – S.K.]. *Latvijas Vēstnesis*, nr. 161, 2003, 14. nov., 25. lpp.

⁵⁷ LNA LVA, 1986. f., 1. apr., 2945. l., 78. lp.

⁵⁸ Turpat, 30. lp.

⁵⁹ Turpat, 36. lp.

⁶⁰ Turpat, 99. lp.

⁶¹ Čaterdži S. K. *Balti un ārieši*. No angļu val. tulkojis G. Dišlers. Rīga: Zinātne, 1990.

⁶² Klyavinsh P. Similarities between Latvian and Sanskrit. *Soviet Land*, vol. XXXII, June 1979, Nr. 12, p. 33.

⁶³ *Profesora J. Endzelīna atbildes. Rīgas Latviešu biedrības valodniecības nodaļas sēžu protokoli, 1933-1942*. Los Angeles: Ramave, 2001 (2. izd. – 2002).

⁶⁴ Ekmanis R. Praktiski valodas jautājumi. *Jaunā Gaita*, nr. 231, 2002, dec., 114.lpp.

⁶⁵ Kļaviņš P. Piezīmes par Janīnas Kursītes „Neakadēmisko latviešu valodas vārdnīcu jeb novadu vārdeni”. Sk.: <https://www.belevics.lv/wp-content/uploads/2012/08/klavins-vv-piezimes.pdf>